



چرا حادثه کربلا جاودانه شد؟

نقش عنصر مظلومیت در مانایی و پایایی نهضت عاشورای حسینی

آیت‌الله محمدجواد فاضل لنکرانی

این سؤال همیشه مطرح است که چرا حادثه کربلا جاودانه شد؟ چرا هیچ‌گاه به فراموشی سپرده نمی‌شود و بلکه هر سال آن‌طور که ملاحظه می‌کنیم، گرایش و توجه مردم به این حادثه بیشتر می‌شود. اینکه در روایت می‌فرماید: **«إِنَّ لِقَتْلَ الْحُسَيْنِ خِرَارَةً فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لَا تُبْرَدُ أَبَدًا»**؛ همانا قتل حسین علیه السلام در قلب‌های مؤمنین حرارتی شعله‌ور می‌سازد که هرگز سرد نخواهد شد»، منشأ این امر چیست؟

در پاسخ باید گفت یکی از علل بسیار مهم آن، عنصر مظلومیت است؛ عنوانی که زیاد به گوش ما رسیده و آن را بسیار مطرح می‌کنیم؛ اما برای بررسی این عنصر تأمل و درنگی نکرده‌ایم. این مقداری که من اطلاع دارم، کمتر تأمل و درنگ شده که مظلومیتِ امام حسین علیه السلام در چه بود؟

آیا سایر ائمه معصومین علیهم السلام یا خود امیرالمؤمنین علیه السلام که در رأس ائمه علیهم السلام است، مظلوم نبود؟ این تعبیر از امیرالمؤمنین علیه السلام است که فرمود: به‌اندازه ریگ‌های بیابان به من ظلم شده، نسبت به سایر ائمه علیهم السلام هم همین‌طور؛ ولی مظلومیت امام حسین علیه السلام با سایر ائمه معصومین علیهم السلام خیلی تفاوت دارد؛ لذا ما باید در این بحث تأمل و بررسی کنیم و از آن درس‌ها بگیریم که بحث عمیق و گسترده‌ای است و آثار فراوانی دارد.

به‌عنوان مقدمه باید گفت، برخورد دین با ظلم چیست؟ ما که می‌گوئیم، اسلام یک دین جامع و کامل است، چه برخوردی با ظلم، ظالم و مظلوم دارد؟

• حکم عقل به قبح ظلم

در بحث‌های کلامی و فلسفی یک اصل مسلمّ به‌نام قبح ظلم وجود دارد که همه آن را قبول دارند؛ الا اشاعره. امامیه و معتزله قبول دارند که عقل می‌گوید: ظلم بد است و قبیح. دین هم خیلی گسترده‌تر و وسیع‌تر از عقل، ظلم را تقبیح می‌کند؛ به‌طوری که اگر تمام عقول بشر هم جمع شود، آن حجت و شدتی را که دین در تقبیح حرمت ظلم بیان نموده است، نمی‌توانند درک کنند.

• آثار سوء دنیوی و اخروی ظلم در قرآن و روایات

همین‌جا ارزش دین روشن می‌شود؛ کسانی که می‌گویند: ما عقل داریم؛ پس نیازی به دین و کتاب نداریم، آیا عقل بشر در مورد ظلم این نکت را که به بعضی از آن‌ها اشاره می‌کنم، می‌تواند درک کند یا نه؟ قرآن کریم برای ظلم، یکسری آثار دنیوی و اخروی ذکر کرده است.

• ظلم منشأ هلاکت مردم

قرآن کریم در آیاتی می‌فرماید: اقوام و گروه‌هایی را هلاک کردیم؛ نه به‌خاطر اینکه حرف نبی صلی الله علیه و آله ما را قبول نکردند یا انکار کردند یا احکام ما را اجرا نکردند؛ بلکه هلاکشان به این جهت بود که ظلم کردند: **«فَكَانَ مِنْ قَرْنَيْهِ أَهْلُكَانَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ»**؛ چه بسیار شهرهایی که نابود کردیم؛ چون مردمش ظلم کردند. این آیه می‌فرماید: یکی از آثار ظلم، عذاب و عقاب دنیوی است: **«وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعِقَابٍ زُجْجٍ يَمَّا كَانُوا يَفْشُقُونَ»**، **«هَلْ يَهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ»**، **«فَأَخَذْنَاهُمُ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ عَنَاءَ فِيعِدَا لِقَوْمِ الظَّالِمِينَ»**، **«فَأَخَذْنَاهُمُ الْكَوْفَارَ وَهُمْ ظَالِمُونَ»**، قرآن منشأ اصلی هلاکت اقوام را ظلم بیان می‌نماید.

حتی در مسائل شخصی ریشه هلاکت و نابودی یک انسان، به ظلمی برمی‌گردد که بر خودش می‌کند.

اما در مورد آثار اخروی می‌فرماید: **«فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمِ أَلِيمٍ»**؛ ظالم منتظر عذاب دردناک روز قیامت باشد، خیلی‌ها ظلم کردند و شاید هم به مرگ طبیعی از دنیا رفتند، ولی عذاب الیم منتظر آنهاست. **«يَوْمَ لَا تَنْفَعُ الْقُلَامِينَ مَغْزِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ»**؛ از کسانی که در روز قیامت مورد شفاعت قرار نمی‌گیرند، ظالم است: «لانیفَع معذرتهم»؛ یعنی هرچه هم عذر بیاورند، در پیشگاه خدا مورد قبول قرار نمی‌گیرد.

عقل کجا می‌تواند این آثار دنیوی و اخروی ظلم را بفهمد، عقل چگونه ارتباط بین طوفان و ظلم را می‌تواند درک کند؟ رابطه بین عذاب الهی و ظلم یک جامعه را عقل چه مقدار می‌تواند درک کند؟ عقل این‌ها را درک نمی‌کند. آن به همین اندازه می‌فهمد که ظلم کار بدی است؛ اما عواقب ظلم را قرآن بیان کرده است.

• تجسم ظلم در قیامت به تاریکی‌ها

اما در روایات: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: **«اتَّقُوا الظُّلْمَ فَإِنَّهُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»**؛ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به همه انسان‌ها خطاب می‌کند: از ظلم پرهیزید، کاری که مصداق ظلم است نکنید! تجسم ظلمی که انسان در دنیا مرتکب می‌شود، در روز قیامت ظلمت و تاریکی است و این، شامل ظلم به نفس، ظلم به خانواده، ظلم به جامعه و دین و ظلم به نظام می‌شود؛ هر ظلمی ظلمات است، تجسم هر ظلمی در قیامت ظلمات است. ظلمات یعنی چه؟ قیامت روزی است که به‌حسب طبیعتش ظلمات است؛ ولی در مورد ظالم، ظلمات مضاعف است که دستش از همه‌جا کوتاه می‌شود و کسی را نمی‌تواند صداکند.

امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: **«سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَقُولُ: مَنْ أَخَذَ شَيْئًا مِنْ أَمْوَالِ أَهْلِ الْبَيْتِ ظُلْمًا؛ فَقَدْ خَانَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَجَمِيعَ الْمُؤْمِنِينَ»**؛ اگر مسلمانی از اموال غیرمسلمانانی که تحت ذمه مسلمین هستند، ظالمانه چیزی را بردارد، به خدا و رسول خدا صلی الله علیه و آله و به همه مؤمنین خیانت کرده است. برخورد اسلام با ظلم؛ آن هم نسبت به یک کافر ذمی چنین است.

در روایتی که در کافی آمده، خدای تبارک و تعالی به یکی از انبیای خود فرمود: برو به این حاکمی که حکومت می‌کند، بگو: **«إِنِّي لَمَّا اسْتَعْمَلْتُكَ عَلَى سَفْكِ الْبَآءِ وَاتِّخَاذِ الْأَمْوَالِ وَإِنَّمَا اسْتَغْفَلْتُكَ لِكُنْغِ عَنِّي أَصْوَاتِ الْمَظْلُومِينَ فَإِنِّي لَمْ أَذْغْ ظُلَامَتَهُمْ وَإِن كَانُوا كُفَّارًا»** "من تو را به این کار نگماردم که خون‌ریزی کنی و مال مردم را بچپاول نمایی؛ بلکه من تو را قرار دادم، بر اینکه صدای مظلوم را بشنوی.

یکی از تکالیف مهم حاکم اغاثه مظلوم است؛ هر حاکمی

واجبات برای ماست. چرا امام حسین علیه السلام کشته شد؟

باید بفهمیم، درست تحلیل کنیم. نیاییم خود ما هم در این زمان باز بر مظلومیت آن‌حضرت اضافه کنیم؛ مثل اینکه یک‌کسی در مقام دفاع از حق کشته شود و دیگران بگویند: به‌خاطر مسائل مادی و دنیوی بوده! این هم یک ظلم به آن مقتول است.

اگر امروز ما حادثه امام حسین علیه السلام را درست نفهمیم و خدای ناکرده غلط تحلیل کنیم، ما هم در ظلم نسبت به آن‌حضرت سهیم خواهیم بود.

• قبح ظلم به کفار و بهائم در دین اسلام

اسلام این همه در مذمت ظلم مطلب دارد، حتی محدوده ظلم را از دایره بشر هم فراتر می‌برد و می‌گوید: حق ظلم به بقاع و بهائم هم ندارید. امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: **«اتَّقُوا اللَّهَ فِي عِبَادِهِ وَبِلَادِهِ فَإِنَّكُمْ مَسْئُولُونَ حَتَّى غِنِ الْبِقَاعِ وَالْبَهَائِمِ»**؛ "حقوق الهی را در مورد مخلوقاتش رعایت کنید؛ چون شما مورد سؤال قرار خواهید گرفت؛ حتی نسبت به مکان‌ها و حیوانات. این‌ها به گوش مردم آن زمان خورده بود که اسلام اجازه ظلم به یک حیوان هم نمی‌دهد! کدام دینی را سراغ دارید که راجع به بهائم چنین موضع‌گیری داشته باشد؟ انسان حق ندارد، به آن حیوانی هم که از آن استفاده می‌کند، ظلم کند.

در زمان رسول‌خدا صلی الله علیه و آله یک کسی باری را روی شتر خودش گذاشته بود و آن شتر را ایستاده نگه داشته بود. حضرت فرمود: صاحب این شتر کیست؟ عرض کردند: فلانی. حضرت به او فرمود: چرا به این شتر ظلم می‌کنی؟ اکنون که بار روی دوش این حیوان است، باید نشسته باشد. همین اندازه به این حیوان ظلم می‌کنی و روز قیامت نسبت به همین ظلم از تو سؤال خواهد شد.

• شدت قبح ظلم نسبت به اهل بیت علیهم السلام

رسول‌خدا صلی الله علیه و آله می‌دانست افتش به اهل‌بیتش علیهم السلام ظلم می‌کنند؛ لذا این تعبیر را بکار برد: **«حَرَمْتُ الْجَنَّةَ عَلَى مَنْ ظَلَمَ أَهْلَ بَيْتِي وَقَاتِلَهُمْ وَالْمُعِينِ عَلَيْهِمْ وَفَنِّ سَبِّهِمْ»**؛^{۱۰} ما آیه مودّت را زیاد شنیده‌ایم که رسول‌خدا صلی الله علیه و آله فرمود: **«لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْقَوْدَةَ فِي الْقُرْبَى»**؛ من در مقابل این همه زحمتی که برای شما کشیدم، هیچ اجر و مزدی نمی‌خواهم. فقط نسبت به خویشاوندان من مودت داشته باشید؛ آن هم مودتی که باز منشأ هدایت انسان و خود شما خواهد بود؛ نه یک محبت عاطفی و ظاهری.

اما این طرف قضیه را هم فرموده: کسی که به اهل‌بیت من ظلم کند، بهشت بر او حرام است. می‌دانست یک روزی روی منبر خودش علی‌بن ابی‌طالب علیه السلام را سب می‌کنند. فرمود: بهشت بر این‌ها حرام است **«أُولَئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يَكْلِمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ»**؛^{۱۱} نصیبی از بهشت ندارند. خدا روز قیامت با این‌ها حرف نمی‌زند و نگاه‌شان هم نمی‌کند، یعنی چه؟ روز قیامت روزی است که اگر انسان دستش از تمام شفیعان کوتاه بشود، باز به خود خدا و رحمت واسعة او امید دارد. اگر دستش از قرآن، پیامبر و شهداء و اولیاء کوتاه شد، باز می‌گوید: خدا هست که من را نجات دهد؛ ولی رسول‌خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: کسانی که به اهل‌بیت من ظلم کنند، خدا روز قیامت به این‌ها نگاه نمی‌کند؛ یعنی مشمول رحمت و شفاعت خدا نمی‌شوند.

این آیات قرآن در مورد ظلم و این روایات رسول خدا صلی الله علیه و آله در خصوص اهل‌بیت علیهم السلام، را مردهمی که به

جنگ با امام حسین علیه السلام آمده بودند، می‌دانستند که بسیاری از آن‌ها سال‌ها کنار امیرالمؤمنین علیه السلام و پیامبر صلی الله علیه و آله بودند و می‌دانستند که امام حسین علیه السلام از اهل‌بیت رسول‌خدا صلی الله علیه و آله است؛ اما این ظلم بزرگ را بر امام حسین علیه السلام انجام دادند. همه ائمه ما علیهم السلام در طول تاریخ مظلوم بودند؛ ولی مظلومیتِ امام حسین علیه السلام یک وجه دیگری دارد که نظیرش را در میان ائمه دیگر نداریم.

• چرایی شدت مظلومیتِ ابا عبدالله علیه السلام بر دیگر امامان

الف) درخواست بیعت با فاجر فاسق

یک جهت مظلومیت حضرت این است که یزید به فرماندار مدینه دستور داد که حسین‌بن علی و عبدالله‌بن عمر و عبدالله‌بن زبیر را بخواه و از آن‌ها بیعت بگیرا؛ اگر بیعت نکردند، آن‌ها را بکش. همین صحنه که امام حسین علیه السلام در دار الحکومه مدینه نزد فرماندار یزید بیاید و او به فرزند رسول‌خدا صلی الله علیه و آله بگوید: بیا با یک شارب الخمر، باکسی که چیزی از دین را قبول ندارد، بیعت کن، ظلم بسیار بزرگی است؛ لذا امام می‌فرماید: **«وَعَلَى الْإِسْلَامِ السَّلَامُ»**؛ این اوج مظلومیت امام حسین علیه السلام است که چنین خواسته‌ای از او داشته باشند.

شما ببینید از یک انسانی که در مرحله عصمت است، ذریه رسول‌خداست، خلافت هم حق آنهاست، یک آدمی که صدر صد مقابل او و دشمن دین است، بیعت می‌خواهد و این خودش اوج مظلومیت است.

ب) بی‌وفایی دعوت‌کنندگان

باز از مظاهر مظلومیت این است که عده زیادی نامه نوشتند که حضرت آن نامه‌ها را همراه خود آورده بود و در جریان حر، حضرت آن‌ها را نشان داد. ۱۲ هزار نامه، نه ۱۲ هزار شخص، هر کدامشان نماینده یک قوم بودند. همه نامه نوشته و دعوت کرده بودند! شما همین را تصویر کنید که انسان را به یک مهمانی معمولی دعوت کنند، انسان تا دم در برود و در را به رویش ببندند. انسان دیگر قراری ندارد؛ عده‌ای به اسم دین، به اسم امامت، به اسم اینکه ما همراه تو هستیم و می‌خواهیم، یا تو بیعت کنیم، نامه نوشتند و حضرت را دعوت کردند؛ البته حضرت از اول می‌دانست که این‌ها آدم‌هایی هستند که خیانت می‌کنند؛ سابقه‌شان را داشت و می‌دانست وفا نمی‌کنند؛ ولی خود همین یک جهت بزرگی از مظلومیت امام حسین علیه السلام است که در ائمه دیگر چنین قصیه‌ای وجود نداشت.

• زیارت عاشورا و ظلم به اهل بیت علیهم السلام

چرا در زیارت عاشورا نسبت به مسئله ظلم به اهل‌بیت علیهم السلام، این همه تکیه شده: **«اللَّهُمَّ الْعَنْ أَوَّلَ ظَالِمٍ ظَلَمَ حَقَّ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ**. معلوم می‌شود، هر انسانی که بخواهد، حادثه عاشورا را نگاه کند، اگر عمق مظلومیت امام حسین علیه السلام را درک نکند، نمی‌تواند به حقیقت حادثه برسد.

صدر اسلام جنگ زیاد واقع شد، مسلمان‌ها با کفار می‌جنگیدند و بعد از رسول‌خدا صلی الله علیه و آله هم در زمان امیرالمؤمنین علیه السلام جنگ‌ها واقع شد؛ ولی در هیچ جنگی ما مسئله عنصر مظلومیت را نداریم؛ حتی در جنگ جمل هم، عنصر مظلومیت این‌چنین نمود ندارد؛ بالأخره در جنگ جمل اصحابی از رسول‌خدا صلی الله علیه و آله با امیرالمؤمنین علیه السلام همراهی کردند و حضرت یاران فراوانی داشت و در آن جنگ هم پیروز شد؛ اما در جریان عاشورا مظاهر عنصر مظلومیت فراوان است. وقتی به حرم امام حسین علیه السلام می‌رویم، می‌گوییم:

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَصَلِّ عَلَى الْحُسَيْنِ الْمَظْلُومِ»؛ قبل از بیان القاب «شهید» و «أسیر الکُزَّات» و **«قَتِيلَ الْعِزَّات»**، امام حسین علیه السلام را با این لقب صدا می‌زنیم: **«الْحُسَيْنِ الْمَظْلُومِ**». معلوم می‌شود ائمه ما علیهم السلام روی این نکته خیلی تکیه داشتند. تقدم و تأخر این القاب حساب‌شده است و از چیزهایی نیست که بگوییم: اگر اول بیاید یا آخر یکسان است! در زیارت‌های دیگر و همین‌طور در زیارتی که عید سعید فطر و قربان برای امام حسین علیه السلام وارد شده است: **«السَّلَامُ عَلَى الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ الْمَظْلُومِ الشَّهِيدِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا الْمَظْلُومُ الشَّهِيدِ، فَلَعَنَ اللَّهُ أُمَّةَ أَشْبَسَتْ أَساسَ الظُّلْمِ وَالْجَوْرِ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ»**؛ مظلومیت حضرت بسیار مورد توجه قرار گرفته. این زیارت‌ها برای ما درس است، عنوانی که در این زیارت‌ها آمده، پیام دارد. همان‌طوری که روی عنوان شهید درنگ می‌کنیم، روی عنوان مظلوم هم باید درنگ کنیم و از آن، نکته‌ها بیرون آوریم.

اوج مظلومیت امام حسین علیه السلام را ببینید، تاریخ می‌گوید: از یاران امام حسین علیه السلام هرچه کشته می‌شد، معلوم بود؛ چون عده‌شان کم بود؛ اما از گروه دشمن هرچه هم کشته می‌شدند، مشهود نبود. وقتی که ظهر عاشورا می‌شود، ابو ثمامه صیداوی در گرماکرم جنگ، به حضرت عرض کرد: «یا ابا‌عبدالله! نفسی لنفسک الفداء هؤلاء اقتربوا منك ولا والله لا تقتل حتی تقتل دونک وأحب أن ألقى الله ربی وقد صلیت هذه الصلاة»؛^{۱۲} جانم به قربان تو! دشمن درحال نزدیک شدن است. قسم به‌خدا! تا من زنده‌ام، نباید شما شهید شوید! دلم می‌خواهد، وقتی خدا را ملاقات می‌کنم، نماز ظهر را با شما خوانده باشم.

«رفع الحسين رأسه إلى السماء وقال ذكّرت الصلاة جعلك الله من المصلين! نعم هذا اول وقتها»؛ امام حسین علیه السلام سر مبارکش را به آسمان بلند کرد و فرمود: نماز را یاد کردی، خدا تو را از نمازگزاران قرار دهد! بله الان اول وقت نماز ظهر است.

«ثم قال سلوهم أن يكتفوا عنا حتى نصلی»؛ به ابوثمامه فرمود: به دشمن بگویند، جنگ را متوقف کنند تا ما نماز بخوانیم. حسین‌بن‌نمیر در پاسخ گفت: برای چه حسین می‌خواهد نماز بخواند؟ نمازش قبول نیست! جقدر سخت است، کسی که خودش تجسم نماز است، فرزند نماز است، فرزند رسول‌خدایی است که نماز را آورده و نماز را به همین مردم یاد داده، بعد به او بگویند: برای چه می‌خواهی نماز بخوانی؟ نمازت به درد نمی‌خورد و مقبول نیست. چه مظلومیتی از این بالاتر.

• پی‌نوشت‌ها

۱. مستدرک الوسائل ومستنبط المسائل، ج ۱، ص ۳۱۸.

۲. سوره حج، آیه ۴۵؛

۳. سوره اعراف، آیه ۱۶۵؛

۴. سوره انعام، آیه ۴۷؛

۵. سوره مؤمنون، آیه ۴۱؛

۶. سوره عنکبوت، آیه ۱۴؛

۷. سوره زحرف، آیه ۶۵؛

۸. سوره غافر، آیه ۵۲؛

۹. الکافی ج ۲، ص ۳۳۲؛

۱۰. الجعفریات (الاشعثیات)، ص ۸۱؛

۱۱. الکافی ج ۲، ص ۳۳۳؛

۱۲. نهج‌البلاغه، خطبه ۱۶۷؛

۱۳. صحیفه الإمام الرضا علیه السلام، ص ۴۹؛

۱۴. سوره آل عمران، آیه ۷۷؛

۱۵. بحار الانوار ج ۴۵، آیه ۲۱.